

debela plast ilovice, nato pa 15–20 cm debela plast peska, ki je bila v sredini izbočena. Na površini sta bili opaženi kolesnici v razmiku od 1,05 do 1,15 m. Cesto je na vsaki strani spremljal jarek.

Vrste lesa je določil Franz Herzig, ki je les tudi dendrokronološko analiziral. Z 41 % je najbolj zastopana jelka, sledita smreka s 27 % in bukev z 21 %. Izbrana so bila ravno rastoča mlada drevesa, s premerom debel od 3 do 16,5 cm, stara večinoma 20–50 let. Na 34 primerkih je bil dendrokronološko določen čas poseka, in to v leto 43 po Kr. Del lesa je bil posekan od konca aprila do konca maja (mladi les), del poleti in zgodaj jeseni, 21 primerkov je bilo posekano jeseni (pozni les). Debla so bila skrajšana na dolžino okoli 5 m, vendar ne na mestu gradnje ceste (ni lesnih odpadkov). Cesta je bila torej zgrajena jeseni leta 43.

Avtorji ocenjujejo, da so za gradnjo okoli 6 km dolge ceste, ki je prečkala močvirje, porabili okoli 66.000 debel, kar pomeni okoli 52 ha mešanega gozda v okolici. Za pokritje debel so potrebovali okoli 1440 m³ ilovice (okoli 3024 ton) ter okoli 2880 m³ peska (4500–5000 ton).

Potek ceste so raziskali z vrtnami, georadarjem in analizo različnih kartografskih podatkov (Oliver Sass, Mark Bankus, Hermann Kerscher). Ugotovili so ravno cestno traso, vendar vmes prekinitve in različne nanose, ki kažejo na poplave in uničenja razmeroma kmalu po izgradnji. Z georadarjem in z letalskimi lidarskimi posnetki so odkrili še dve cestni trasi prek močvirja.

Na območju močvirja je bilo odvzetih pet palinoloških profilov, eden 10 m južno od izkopnega polja (Michael Peters). Peloda, ki kaže na poselitev, je bilo v latenskem obdobju malo. V rimskem obdobju se je povečal delež peloda žit, ozkolistnega trpotca in pelina, upadel je delež peloda iglavcev. Te spremembe so verjetno povezane z gradnjo ceste in naselbin.

Z geološkimi vrtnami so bili raziskani vršaj, dolinsko dno in razvoj močvirja v poznem glacialu in po ledeni dobi (Thomas Schneider). Na podlagi petroloških, morfoloških, sedimentoloških in pedoloških analiz je bila raziskana razgibana geološka zgodovina. Rast šote je bila večkrat prekinjena z rečnimi naplavinami.

V arheološki in zgodovinski interpretaciji Werner Zanier ugotavlja, da je bil veliki podvig gradnje ceste prek močvirja lahko le rezultat centralnega, državnega načrtovanja. Izvedla ga je lahko le rimska vojska, po oceni v dveh mesecih dela, jeseni leta 43. Cesta je prek močvirja Eschenloher Moos povezala dve varianti poti, ki sta iz Italije vodili proti Augsburgu. Ena čez Brenner in prelaz Seefelder Sattel, druga čez prelaza Reschenpass in Fernpass.

Zanier je interpretiral gradnjo v povezavi s potovanjem cesarja Klavdija leta 43 v Britanijo, v času vojaške zasedbe. Klavdij je tja potoval prek Galije, pot nazaj v Rim ni znana. Zanier domneva, da se je Klavdij vračal ob Renu, kjer je lahko obiskal kraje, povezane s spominom na svoje prednike. Alpe je moral prečkati pozimi leta 43/44. Možno, da je bila cesta čez Eschenloher Moos zgrajena izključno za natančno načrtovano cesarjevo potovanje. To je bilo tri leta pred dokončanjem ceste čez Alpe (*Via Claudia Augusta*). Domnevo o posebnih okoliščinah gradnje dokazuje dejstvo, da cesta ni bila nikoli popravljena in da so jo po krajšem času opustili (predvidevajo rabo 30–40 let).

Szilvia Bíró: *Die zivilen Vici in Pannonien*, Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Bd. 131, Verlag des Römisch-Germanisches Zentralmuseums, Mainz 2017. ISBN 978-3-88467-264-8. 402 strani.

Stoenaintrideseta monografija iz serije *Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* prinaša rezultate mednarodnega projekta "Transformacije. Nastanek skupne kulture severnih provinc rimskega imperija med Britanijo in Črnim morjem" pod vodstvom muzeja v Mainzu.

V njej se avtorica posveča analizi vikusov, najmanjših civilnih naselbin rimskega imperija, ki so še imele določene administrativne funkcije.

Prvi del monografije sestavlja devet vsebinskih poglavij. V uvodnem avtorica predstavi geografski okvir raziskave, literarne in epigrafske vire ter razpravo o definiciji vikusa. Sledi metodološko poglavje, posvečeno problematiki arheološkega dokazovanja obstoja vikusov. V naslednjih petih poglavjih predstavi strukturo tovrstnih naselbin (velikost, obramba, parcelacija, funkcionalna delitev, arhitektura, infrastruktura, grobišča), gospodarske dejavnosti, ki so se odvijale v njih (lončarstvo, steklarstvo, metalurgija, apnarstvo, kamnoseštvo, izdelava koščenih izdelkov, proizvodnja lepila, lesarstvo, strojarstvo, tekstilstvo, rudarstvo, poljedelstvo), predlog njihove klasifikacije glede na prevladujočo funkcijo (termalni in kulturni vikusi, vikusi s funkcijo nadzora nad prometom in administrativni vikusi, proizvodni in poljedelski vikusi, samooskrbne vasi), izpostavi problematiko ločevanja med arheološkimi ostanki vikusov, vil rustik in naselbin, ki so se razvile ob vilah rustikah, ter poskus rekonstrukcije odnosov med staroselskim in rimskim prebivalstvom na podlagi modela romanizacije. Sledita sinteza poglavje o razvoju podeželske poselitve prostora province Panonije med Lt D in 4. stoletjem ter zaključno poglavje, ki povzema vsebino celotne monografije.

Drugi del monografije sestavlja katalog 22 epigrafskih spomenikov z omembami panonskih vikusov in katalog 131 arheološko raziskanih panonskih vikusov.

Na prostoru današnje Slovenije predstavlja naslednja najdišča: Črnomelj – Loka, Črnomelj – Okljuk, Dolnja Lendava – Dolga vas, Dolnja Lendava – Borosnjak, Formin (= Ramista), Ivanci – Ižišče, Murska Sobota – Nova Tabla, Rigonce – Gradišnica, Starše an der Drau, Sv. Martin na Muri (= Halicanum), Trebnje – Benečija (= Praetorium Latobiorum). Izbor uporabljene in citirane literature je pri nekaterih najdiščih rahlo neposrečen (uporaba preglednih člankov namesto primarnih objav) in zastarel (najmlajše citirano delo je iz leta 2003), čemur lahko pripišemo manjše zdrse, kot sta navajanje starih imen naselbin (Dolnja Lendava – danes Lendava, Starše an der Drau – danes Starše) in napačno navajanje držav (Sv. Martin na Muri je na Hrvaškem).

Izjemno ambiciozno zastavljeno pregledno delo bralcu zgoščeno in jedrnatost predstavi osnovne značilnosti rimskodobne podeželske poselitve v provinci Panoniji ter skuša razrešiti ali vsaj predstaviti temeljne raziskovalne probleme. Iz vsebine in seznama literature je razvidno, da se je avtorica pri pisanju srečala z množico večjezičnih, fragmentarnih arheoloških podatkov zelo različne kakovosti, zato se v delu pojavljajo manjše nedoslednosti, ki pa njegove kvalitete ne zmanjšajo.

Gre za monografijo, ki jo bodo arheologi z veseljem prebirali in se bo pogosto znašla na seznamih citirane literature, specialisti za rimsko arheologijo pa bodo svoje znanje vendarle morali dopolniti še z ožje usmerjenimi specialističnimi študijami.

Tina BERDEN

Elisabeth Nowotny: *Thunau am Kamp – Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf der Oberen Holzweise. Mit Beiträgen von Karina Grömer, Martin Ježek, Mathias Mehofer, Erich Nau, Gabriela Ruß-Popa und Şirin Uzunoglu-Obenaus.* Mitteilungen der Prähistorischen Kommission, Band 87, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2018. ISBN13: 978-3-7001-8066-1. Format: 29,7 × 21 cm, 397 str., 164 slik, 81 tabel, 7 preglednic, broširano.

Grobišče Obere Holzweise na vzpetini Schanzberg nad Thunauom ob Kampi v Spodnji Avstriji je del najbolj raziskanega zgodnj srednjeveškega najdišča v Avstriji, kjer potekajo sistematične raziskave od leta 1965. Na vzpetini so bili najdeni ostanki naselbine, gradišča, grobišča, velikaškega dvora, v dolini predgradija s proizvodnimi stavbami in prav tako grobišče. V celoti lahko govorimo o t. i. središčni naselbini od konca 8. st. in naprej, ki je z manjšimi prostorskimi premiki prerasla v današnje mesto Gars. Celoten sklop je primerljiv s 93 km (zračne črte) oddaljenim Pohanskim pri Břeclavu (južna Moravska, R Češka), še posebej to velja za tamkajšnji velikaški dvor, ki so ga sestavljali palisada, bivališča, cerkev in grobišče na severnem delu gradišča Pohansko. Za zavest strokovne javnosti pomembna razlika med Thunauom in Pohanskim (kjer raziskave tečejo od leta 1959) je v tem, da za Pohansko obstaja že vrsta monografij, ki objavljajo in obravnavajo tamkajšnje najdbe, medtem ko je za Thunau dokončno led prebila šele Elisabeth Nowotny. Res je bila prva monografija o Thunauu obravnava lončenine Brigitte Cech iz leta 2001 (*Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung. Grabung 1965–1990. Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung.* – Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 43, Wien 2001), kjer pa ni opisov in analize nepremičnih ostankov.

V najbolj nevhvaležni vlogi je prvi, ki skuša predstaviti bolj celostni del velikega najdišča. Objava celega najdišča hkrati z vsem, kar premore, je nemogoča. Določiti je treba manjše, vsaj delno zaključene sklope. Grobišče velikaškega dvora z 216 grobovi je za kaj takega razumen izbor. Pri tem se je Nowotnyjeva lahko vsaj nekoliko oprla predvsem na poročili Hajnalke Herold o nepremičnih ostankih (*Der Schanzberg von Gars-Thunau in Niederösterreich. Eine befestigte Höhensiedlung mit Zentralortfunktion aus dem 9.–10. Jahrhundert.* – Archäologisches Korrespondenzblatt 38/2, Mainz 2008, 283–299; *The Fortified Hilltop Site of Gars-Thunau and the Settlements of the 9th and 10th Centuries AD in Lower Austria.* – v: Macháček, J., Ungerman, Š. (ur.), Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa, Studien zur Archäologie Europas 14, Bonn 2011, 519–528). Gre za logiko poselitvenega, gospodarskega, družbenega in naselbinskega dogajanja na najdišču. Za obravnavano grobišče to pomeni vprašanje, kako je bilo vključeno

v palisadni sistem različnih razvojnih faz velikaškega dvora. Enako pomembno je tudi obratno vprašanje, kaj grobišče lahko pove o življenju na dvoru. Situacijo otežuje dejstvo, da je bila celotna površina intenzivno poseljena že v prazgodovini, ki ji pripadajo tudi vse jame za stojke, ki jih je mogoče datirati. Trenutna podoba je, da so bile zgodnj srednjeveške stavbe nadzemne in zgrajene bodisi kot brunarice bodisi kot stavbe skeletne konstrukcije, ki pa ni posegala pod površino. Hkrati je videti, da zgoštev odločene, trajajo pa do druge polovice 10. st. Stratigrafsko nedvoumne so tri faze palisadne ograde. Najstarejši sta tudi stratigrafsko povezani z grobiščem. Prva palisada je nastala nekako sredi 9. st., druga do konca 9. st. in se je končala že kmalu v prvi polovici 10. st. Obe imata različno usmeritev, vendar podoben obseg. Tretja palisada je bila bistveno manjša kot prvi dve, ohranila pa je usmeritev druge palisade. Vse to pomeni, da je grobišče obstajalo že pred izgradnjo palisadnega dvora, da pa ga je ta nato vključila.

Obravnavana monografija obsega vzoren slikovni in opisni katalog grobov in predmetov iz grobov ter natančno obravnava stratigrafske odnose do naselbinskih ostankov. Ta del je pomemben kot temeljna objava najdenega. Težišče knjige pa je na analitičnem delu. V njem je avtorica daleč presešla običajno artefaktno obravnavo, ki se osredotoča na klasifikacijo in kronologijo drobnega premičnega gradiva. Vse to je seveda prav tako opravila, brez vsakih bližnjic, z zgodovino raziskav, bogatimi primerjavami in panoramskim pregledom vsakokratne problematike, kar njeno delo spreminja že v mali priročnik za zgodnj srednjeveško arheologijo ozemlja med Jadranom ter Češko in Moravsko. A pozornost zbujajo tudi preprosto dejstvo, da je kot artefakte na prvo mesto postavila grobove, obravnavala vse njihove dokumentirane značilnosti ter vse tudi kartirala. Prav več deset kart razprostranjenosti pojavov na grobišču je glavno orodje njene analize, še posebej, ker gre za grobišče s skromno stratigrafijo in zelo neizrazito topografsko kronologijo. Pokaže, da razume, da je artefakt tudi grobišče kot celota ter da je v povezavi z bližnjim in daljnim prostorom. V vsem tem išče odseve družbe, gospodarstva, politike in verovanj. Čeprav je ni strah pokazati različnih možnosti razlage, vedno jasno pokaže, kaj ima stvarno osnovo, kaj pa do naslednjih analiz tega in drugih najdišč ostaja domneva. Delo zaključujejo specialistične študije ostankov tkanine, usnja, kovaških tehnologij, preiskrbe s kovinskimi surovinami, kamnov za preizkušanje kovin ter rastlinskih ostankov. Prav slednji, ki vsi izvirajo iz ene same lesene vedrice v grobu 26, ne kažejo samo bogatega nabora desetih različnih vrst kulturnih rastlin in štirih vrst plevla, ampak postavljajo tudi razburljivo vprašanje, kako in zakaj se je ta nabor v vedrici znašel. Na odgovor bo treba še počakati.

Z navedenim bi lahko kratko predstavitev knjige zaključil, vendar bom s primerom, ki je pomemben za naš prostor, pokazal, da je delo informacijsko tako bogato in dobro strukturirano, da omogoča tudi opažanja, ki jih avtorica ni predvidela. V tem vidim posebno dodano vrednost knjige.